

Романова Н. В.

Херсонський державний університет

ТИПОВІ Й «НЕТИПОВІ» ЗНАЧЕННЯ НАЗВ БАЗОВИХ ЕМОЦІЙ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено типовим і «нетиповим» значенням найменувань базових емоцій у сучасній німецькій мові; уточнено онтологічні особливості поняття емоції в межах української та німецької наукових традицій; виділено 15 різновидів реакцій-відповідей на слова-стимули, що корелюють з емоційним досвідом інформантів; виявлено перевагу деяких позитивних базових емоцій (радість, інтерес) над негативними; доведено трансформацію типових значень назв базових емоцій у сучасній німецькій мові.

Ключові слова: емоція, слово-стимул, реакція, асоціати, назва базової емоції, типове значення, «нетипове» значення, перехідне значення.

Постановка проблеми. Осмислення ролі емоцій у житті людини і їх зв'язку з пізнанням навколишнього світу розпочалось ще в античні часи й відображено в працях багатьох філософів, як-от: Сократа, Платона, Аристотеля, Лукреція, Цицерона, Марка Аврелія та ін. [6, с. 289–420].

З-поміж психологів, які заклали концептуальні основи аналізу емоцій, необхідно назвати Чарльза Дарвіна та Вільгельма Вундта. Англійський дослідник, як відомо, створив еволюційно-біологічну теорію емоцій, німецький – трикомпонентну теорію емоцій. Емоції, за Ч. Дарвіном, є важливими пристосувальними механізмами, що сприяють адаптації організму до умов і ситуацій життя. На думку В. Вундта, емоції є структурним елементом свідомості [3, с. 33–37]. Отже, емоцію трактують, з одного боку, як засіб виявлення значущості певних особливостей реальної дійсності для задоволення актуальних потреб, з іншого – як спосіб сприйняття, розуміння людиною навколишнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці емоції визначають як переживання «людиною свого ставлення до дійсності, до особистого й навколишнього життя; душевне переживання, почуття людини, чуття, почування, пристрасті, пасії, переживання» [4, с. 645]. У цьому контексті емоція є соціально-психологічним утворенням, що охоплює соціальну поведінку й психічний стан людини.

Оскільки в пропонованій студії досліджувати мемо німецькомовні одиниці, доречним буде звернутись до поняття «Gefühl».

Згідно зі словниковою статтею [9, с. 398], *Gefühl* – нейтральний похідний полісемант, що вживається на позначення: 1) фізичного контакту, 2) структури та психічної властивості живого організму, 3) когнітивної діяльності. Таке тлумачення емоції дає змогу зробити висновок про її складну природу, про взаємозалежність внутрішнього психічного світу індивідуума й зовнішнього навколишнього світу.

На тлі сказаного поняття «емоція» має сенс тільки в системі взаємозв'язків людини й суспільства, а поняття «Gefühl» – тільки там, де можна говорити про емоційну сферу особистості.

Розкриття емоційної сфери особистості дає змогу побачити не лише модальність реагування на навколишній світ, а й виявити типову суб'єктивну оцінку емоційного ставлення до нього та ймовірну оцінку ситуації, реконструювати парадигму базових емоцій та емоційних рис, які визначають соціально-психологічну чи психічну поведінку особистості.

Постановка завдання. Метою розвідки є аналіз типових і «нетипових» значень назв базових емоцій у сучасній німецькій мові.

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: 1) укласти експериментальну картотеку до теми «Назви базових емоцій» на основі даних довільного асоціативного експерименту; 2) описати лінгвістичні особливості «нетипових» значень назв базових емоцій; 3) установити якісний склад останніх; 4) виявити семантичний зв'язок між типовими та «нетиповими» значеннями назв базових емоцій.

Виклад основного матеріалу. У корпусі вибірки зафіксовано 325 відповідей-реакцій (далі – реакції) на слова-стимули ANGST (33), WUT (32), TRAUER (32), VERACHTUNG (29), EKEL (32), FREUDE (37), SCHAMGEFÜHL (32), SCHULDGEFÜHL (31), ÜBERRASCHUNG (30), INTERESSE (37). Ці слова-стимули згруповано за ознакою модальності переживання, тобто назви негативних базових емоцій і назви позитивних базових емоцій.

Класифікація базових емоцій апелює до теорії диференціальних емоцій (К. Е. Ізард) [2]. При цьому слова-стимули локалізуємо майже в медіальній частині анкети II, після назв першо-елементів світобудови: FEUER, WASSER, LUFT, BODEN, HOLZ – і перед назвами значущих релігійних, родинних і особистісних свят етносу: WEIHNACHTEN, OSTERN, ERNTEDANK, HOCHZEIT, GEBURTSTAG. Передбачаємо, що медіальна позиція слів-стимулів дасть змогу інформантові не лише актуалізувати фонові знання й наукові (психологічні), а й оптимально аналізувати ці знання з метою встановлення істини [1, с. 106–107, 113–115].

На формально-граматичному рівні можна виділити кілька основних реакцій: 1) реакція-**словоформа**, яка являє собою асоціат аналогічного граматичного класу, що й слово-стимул, у нашому випадку – іменник (203, або 62,46%), наприклад: (*das*) Blut (2), Gemüse, Mensch (5), Raum, Schmerzen (тут і далі орфографія в редакції інформантів – *H. P.*); 2) реакція-**ланцюг** словоформ, яка репрезентує послідовний ряд асоціатів-іменників (17, або 5,23%), наприклад: два (14): Bändigkeit, Furcht; три (3): Rettung, Kampf, Schwäche; чотири (1): Backen, Music, Freizeit, Bücher; 3) реакція-**словосполучення** еквівалентна асоціату, що належить до іншого граматичного класу, ніж слово-стимул, і може утворювати зі словом-стимулом сполучення предикативного або атрибутивного характеру (18, або 5,54%), наприклад: haben, sterben, streiten; blau (2), pink (2), rot (3), schwarz (3); 4) реакція-**синтагма**, яка є сукупністю двох і більше асоціатів, поєднаних за принципом семантико-граматичного сполучення (14, або 4,31%), наприклад: (*vor/für etw.*) haben (3), Reihe mit Mutter; Zeit zusammen verbringen, zum Menschen; 5) реакція-**речення**, яка разом зі словом-стимулом становить короткий вираз (1, або 0,31%): ÜBERRASCHUNG – eine 1 im Deutsch або інформує про істотні ознаки слова-стимулу (1, або 0,31%): INTERESSE – haben fürs Musik, Fremdsprachen, Kunst; 6) реакція-**знак**, у якій асоціат тотожний іконічному коду (7, або

2,15%), наприклад: 66,0 (3), 6,1, 2, або експлікує асоціат і його графічне зображення (3, або 0,92%); при цьому обидва знаки (вербальний і зображальний) означають один і той самий предмет чи предметну ситуацію. Очевидною є автономність, відносна незалежність вербального асоціата від зображального й навпаки, наприклад: *die Sonne* і *рис. сонця*, *рис. фрукта* і *Baum*, *das Geschenk* і *рис. подарунка*; 7) реакція-**додавання**, яка поєднує два вербальні асоціати між собою (2, або 0,62%): Mensch + Mensch (2); 8) реакція-**альтернатива**, яка маніфестує вибір між символом асоціата і його мовним знаком (1, або 0,31%): 0/nein; 9) реакція-**дублет**, яка відтворює асоціат іншої мови–іноземної(англійської)аборідної(російської) (16, або 4,92%): pink, вина, крик, маршрутка; 10) реакція-**ремарка**, яка складається з двох частин: асоціата і його семантичної характеристики (1, або 0,31%): Zirkel (Gruppe von Personen); 11) реакція-**словотворення**, яка конституює не стільки спосіб утворення асоціата, скільки його смислове наповнення (13, або 4%): Bangigkeit, Einverständnis, Future; 12) реакція-**оцінка**, яка повідомляє про (позитивне/негативне) ставлення до об'єктивної дійсності (15, або 4,62%), наприклад: für etw. gut oder schlecht haben; niemand (3); not always a pleasure; schlecht Wort; 13) реакція-**звукобраз**, де фонетична оболонка асоціата створює образ значення слова (1, або 0,31%): EKEL – die Plörre; 14) реакція-**власна назва**, яка являє собою топонім, викладений рідною мовою (1, або 0,31%): Польша; 15) реакція-**відмова**, яка не містить жодних асоціатів на слово-стимул (1, або 0,31%): VERACHTUNG.

З ілюстрацій видно, що робоча мова (німецька) зазнає тиску з боку інших індоєвропейських мов. Йдеться про англійську та російську мови. Англійська мова вивчається паралельно з німецькою мовою носіями російської мови в Херсонському державному університеті як спеціальність. Ідея щодо участі російськомовного населення у вільному асоціативному експерименті, присвяченому проблематиці лексичної семантики в сучасній німецькій мові, базується на концепції голови Спілки германістів України доктора філологічних наук, професора О. І. Стеріополо [7]. Науковець стверджує, що всі «мовці, для яких німецька є рідною, чи першою, другою або третьою іноземною, можуть вважатися **німецькомовними**» [7, с. 231] (виділено нами – *H. P.*).

Наведені й інші приклади дають змогу кваліфікувати базові емоції як одне зі складних психологічних понять, що формується в річищі певної

мовної свідомості й корегується емоційним досвідом особистості [5, с. 27–29; 8, с. 21–29].

Серед граматичних характеристик «нетипових» значень назв базових емоцій зареєстровано для **іменників**: 1) категорію числа – одина (212, або 65,23%): *Gemüse, Mutter* (5), множина (28, або 8,64%): *Gäste, Menschen* (3), як одина, так і множина (3, або 0,92%): *Fehler* (3), 2) категорію роду (17, або 5,23%) – жіночий рід (9, або 2,77%): *die Natur, die Rede*, чоловічий рід (3, або 0,92%): *der Käfig, der Tod* (2), середній рід (5, або 1,54%): *das Kind, das Verbot*; 3) категорію означеності (14, або 4,31%): *die Träne, die Zerstörung*, неозначеності (1, або 0,31%): *Eine Vier*, і нехтування нею (227, або 69,85%): *Backen, Regen*; для **прикметників**: повну форму (8, або 2,46%): *große Probleme, unrichtige Handlung*, і неповну (18, або 5,54%): *unhöflich Menschen, wunderschön*; для **дієслів**: інфінітив-індикатив без керування (6, або 1,85%): *tragen, verdunkeln*, і з керуванням (2, або 0,62%): *EKEL – vor etw. haben, SCHULDGEFÜHL – für etw. haben*, та імперфект індикатив 1-ї, 3-ї особи однини (1, або 0,31%): *starp*; для **числівників**: кількість у вербальній формі (1, або 0,31%): *drei*, і невербальній (8, або 2,46%): *0(3), 66*.

Спостереження над семантикою отриманих асоціатів показує, що поняття базової емоції корелює не лише зі знаком її переживання, а й зі змістом переживання.

У зв'язку з обсягом наукової розвідки аналіз асоціатів кожного слова-стимулу не передбачаємо. Зупинимось лише на трьох найчастотніших назвах базових емоцій: емоції радості FREUDE (37 реакцій), емоції інтересу INTERESSE (37 реакцій) та емоції страху ANGST (33 реакції).

Поняття «Freude» асоціюється із **родинною** ознакою (5): *Familie* (3), *die Mutter, Schwester*, **формою** вияву емоції радості (5): *Glück* (2), *Froheit, Lustigkeit, Lüste*, **сукупністю** (4): *Ferien, Freunde* (2), *Hunde*, **часом** (3): *Freizeit, Zeit zusammen verbringen, temporary*, **абстракціями** (3): *Geheimnis, Hilfe, Ordnung*, **флорою** (2): *Rose, Wald*, **почуттями**: (2) *Liebe* (2), **світлом** (2): *Licht* (2), **небесними світилами** (2): *(die) Sonne* (2), **процесуальністю** (2): *Leben* (2), **здоров'ям** (2): *Sport, eda*, **духовною** ознакою (1): *Freundin*, **поведінкою** (1): *Treue*, **фауною**: (1) *Katze*, **предметами** (1): *Stütze*, **дією**, спрямованою на об'єкт (носія емоційного стану) (1): *haben*.

Відповідно до наведених індексів уживання, асоціати поділяємо на три основні групи: 1) стандартні (типові), що репрезентовані трьома й вище асоціаціями-відповідями, наприклад: *Familie*

(3) – усього 3 реакції, 2) перехідні (маргінальні), які мають індекс асоціацій-відповідей «2», наприклад: *Freunde* (2), *Glück* (2), *Leben* (2), *Licht* (2), *Liebe* (2), *(die) Sonne* (2) – усього 12 реакцій, 3) нестандартні, що збігаються з індексом «1», наприклад: *eda, Ferien, Freizeit, Freundin, Froheit, Geheimnis, haben, Hilfe, Hunde, Katze, Lustigkeit, Lüste, die Mutter, Ordnung, Rose, Schwester, Sport, Stütze, temporary, Treue, Wald, Zeit zusammen verbringen* – усього 22 реакції.

Подолання або підтвердження тих чи тих асоціативних зв'язків убачаємо в збільшенні кількості інформантів, більш якісній соціально-особистісній характеристиці останніх, звуженні досліджуваного матеріалу, розширенні географічного й етнічного ареалів.

Звернення до стандартних або типових значень *Freude* [9, с. 375] виявляє лише один вектор семантичного зв'язку – **психічна сфера особистості**.

Відповідно до наведених прикладів, значення назви емоції радості в сучасній німецькій мові збігаються зі стандартним значенням неповною мірою, переходять за його межі, актуалізуючи нові тематичні підгрупи: «Родина», «Множинність», «Абстракція», «Флора і фауна», «Почуття», «Світло», «Небесне світило», «Процесуальність», «Здоров'я», «Міжособистісні стосунки, поведінка», «Предмет», «Дія».

Для поняття «Interesse» характерні такі семантичні підтипи, як-от: **сукупність** (8, або 2,46%): *Gemüse, Bücher* (3), *Kinos*, **мистецтво** (4, або 1,23%): *Kunst, Music/-k* (3), *кино*, бажана **діяльність** (3, або 0,92%): *Hobby* (2), *Spiel*, **оцінка** (3, або 0,92%): *Information, Neues, originalität*, **мова** (2, або 0,62%): *Deutsch, Englisch*, **навчання** (2, або 0,62%): *Studium, Unterricht*, **процес** (2, або 0,62%): *Backen, Lesen*, **ознака** (2, або 0,62%): *pink, yellow*, **предмет** (2, або 0,62%): *Buch* (2), **здоров'я** (2, або 0,62%): *Sport* (2), **абстракції** (1, або 0,31%): *Zweck*, **час** (1, або 0,31%): *FreiZeit*, **вік** (1, або 0,31%): *das Kind*, **форма вияву емоції інтересу** (1, або 0,31%): *Neugier*, **інтенсивність** прояву емоційного стану (1, або 0,31%): *Affektion*, **тавтологія** (1, або 0,31%): *Interess*, **дія**, спрямована на об'єкт (носія емоційного стану) (1, або 0,31%): *haben fürs*.

Маємо, як і в попередньому випадку, три групи асоціатів: 1) стандартні *Bücher* (3), *Music/-k* (3) – усього 6 реакцій, 2) перехідні *Buch* (2), *Hobby* (2), *Sport* (2) – усього 6 реакцій, 3) нестандартні – усі інші приклади – усього 26 реакцій.

Стандартні значення аналізованого поняття пов'язані з кількома векторами семантичного зв'язку: 1) **когнітивна сфера**, 2) **спільна діяль-**

ність, психологічна категорія, 3) бажання діяльності, 4) загальна оцінка, 5) окремішня оцінка, 6) термін, 7) архаїзм, термін [9, с. 521].

Як бачимо, значення *Interesse* дотичні до трьох словникових тлумачень – 2), 3) і 5) і виходять за їх межі, зумовлюючи появу нових тематичних підгруп: «Множинність», «Мистецтво», «Мова», «Навчання», «Процес, якість», «Колір», «Предмет», «Здоров'я», «Абстракція», «Час», «Різне».

Спостереження над отриманими асоціатами поняття «Angst» виявило такі семантичні підтипи: **сукупність** (5, або 1,54%): *Eltern, Freunde, Leide, Smerzen, деньги, фауна* (4, або 1,23%): *Hund, Mensch, Spinne* (2), **форма вияву** емоції страху (2, або 0,62%): *Bangigkeit, Furcht*, **ознака** (2, або 0,62%): *dunkel, tot*, **оцінка** (2, або 0,62%): *Einsamkeit, Schwäche*, **час** (2, або 0,62%): *Future, Zeit*, **дія**, спрямована на об'єкт (носія емоційного стану) (2, або 0,62%): *haben, verdunkeln*, **агресія** (2, або 0,62%): *Kampf, Krieg*, **трансформація** (2, або 0,62%): *Tod* (2), **стихія** (1, або 0,31%): *Dunkelheit*, **одяг** (1, або 0,31%): *Hose*, **фізичний стан** (1, або 0,31%): *Krankheit*, **процесуальність** (1, або 0,31%): *Leben*, **предмети** (1, або 0,31%): *der Käfig*, **інтелект** (1, або 0,31%): *Prüfung*, **мова** (1, або 0,31%): *die Rede*, **атмосферні опади** (1, або 0,31%): *Regen*, **абстракція** (1, або 0,31%): *Rettung*, **психологічний стан** (1, або 0,31%): *Stress*.

З-поміж цих прикладів виділяємо дві основні групи асоціатів: 1) перехідні *Spinne* (2), *Tod* (2) – усього 4 реакції та 2) нестандартні – усі інші приклади – усього 29 реакцій.

Типове значення *Angst*, як і типове значення *Freude*, апелює до **психічної сфери особистості** [9, с. 80].

Проведений аналіз показує, що «нетипові» значення *Angst* збігаються з типовим і переходять за його межі, детермінуючи ряд нових тематичних підгруп: «Множинність», «Фауна», «Ознака», «Оцінка», «Час», «Дія», «Поведінка», «Якість», «Стихія», «Предмет», «Стан, процес», «Інтелект», «Мова», «Атмосферні опади», «Абстракція».

Співвідношення нових тематичних підгруп можна кваліфікувати як гетерогенно симетричні (радість, інтерес, страх): «Множинність», «Абстракція», «Предмет», (інтерес, страх): «Мова», «Час», (радість, страх): «Флора (і фауна)», «Дія», «(Міжособистісні стосунки), поведінка», «(Процес), якість» – і гомогенно симетричні (радість, інтерес): «Здоров'я». Тут на передній план висувається вже питання щодо перехресшення та нашарування семантики асоціатів. Із деяким застереженням можна стверджувати, що

вихідним пунктом асоціатів радості, інтересу й страху слугує сума певних об'єктів навколишнього світу, віртуальний світ і результати людської діяльності. Стосовно кінцевого пункту асоціатів радості, інтересу й страху, то його узагальнено репрезентують культура, історія, суспільство. Перехідну зону асоціатів радості, інтересу й страху утворює рух, характерний для психічного, духовного, фізичного, морального, біологічного навантаження мешканців планети Земля.

Висновки і пропозиції. Здійснений пілотний аналіз типових і «нетипових» значень назв базових емоцій радості, інтересу й страху в сучасній німецькій мові дає підстави висновувати про таке. По-перше, типове значення є стереотипним або стандартним, кодифіковане словником, «нетипове» може бути стандартним, нестандартним (окремішним) або перехідним між стандартним і нестандартним. По-друге, типове значення може функціонувати як основне, похідне, спеціальне, стилістично забарвлене, «нетипове» висвітлює або уточнює ставлення мовця до навколишнього світу. По-третє, типове значення відображає колективну думку, уявлення про поняття певної базової емоції, «нетипове» відбиває індивідуальну, суб'єктивну думку, уявлення, відповідно. По-четверте, типове значення лишається авторитетним попри час і простір, «нетипове» актуальне лише «тут» і «зараз». По-п'яте, типове значення має облігаторний характер, «нетипове» – факультативний. По-шосте, типове значення адаптує семантику запозиченого слова, «нетипове» підміняє останню. По-сьоме, типове значення ґрунтується на поняттєвій основі, «нетипове» може охоплювати понятійні, уявні або категоріальні з'єднувальні відношення. По-восьме, типове значення адресоване всім носіям мови, «нетипове» цікавить більшою мірою експериментаторів, дослідників, науковців. І, насамкінець, типове значення є неоціненим внеском у науку й культуру етносу, «нетипове» засвідчує енциклопедичність знань особистості та її загальнокультурний розвиток.

«Нетипове» значення слова не можна недооцінювати, адже воно дає змогу дослідникові не лише передбачити подальший семантичний розвиток елемента, а й спрогнозувати семантичні процеси останнього, спрямувати лексичні пошуки в правильне русло.

Перспективним є зіставний аналіз «нетипових» значень назв базових емоцій у сучасній мові автхтонних носіїв, росіян та українців, що дасть змогу не тільки з'ясувати відмінності в образах світу німців, росіян і українців, а й створити цілісну картину історії цієї лексико-семантичної підсистеми.

Список літератури:

1. Демецька В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми: монографія. Херсон, 2006. 346 с.
2. Изард К.Э. Психология эмоций. Санкт-Петербург, 2008. 464 с.
3. Кириленко Т. С. Психология: емоційна сфера особистості: навчальний посібник. Київ, 2007. 256 с.
4. Новый тлумачний словник української мови: у 3 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконт, 2003. Т. 1. 928 с.
5. Романова Н. В. Вербалізація семантики емоцій: експериментальний аспект (на матеріалі сучасної німецької мови). Мова і культура. 2012. Вип. 15. Т. V (159). С. 25–32.
6. Роменець В. А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження: навчальний посібник. Київ, 2005. 916 с.
7. Стеріополо О. І. Роль і місце німецької мови в Україні і в світі. Україна і світ: діалог мов та культур: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 30 березня – 1 квітня 2011 р.). Київ: Вид. центр КНЛУ, 2011. С. 230–232.
8. Casey B. J., Jones R. M., Somerville L. H. Braking and Accelerating of the Adolescent Brain. Journal of Research on Adolescence. 2011. Vol. 21. Iss. 1. P. 21–33.
9. WAHRIG. Wörterbuch der deutschen Sprache / von R. Wahrig-Burfeind. München: dtv, 2012. 1152 S.

**ТИПИЧНЫЕ И «НЕТИПИЧНЫЕ» ЗНАЧЕНИЯ НАИМЕНОВАНИЙ
БАЗОВЫХ ЭМОЦИЙ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ**

Статья посвящена типичным и «нетипичным» значениям наименований базовых эмоций в современном немецком языке; уточнены онтологические особенности понятия эмоции в рамках отечественной и немецкой научных традиций; выделены 15 разновидностей реакций-ответов на слова-стимулы, соответствующие эмоциональному опыту информантов; выявлено преобладание некоторых позитивных базовых эмоций (радость, интерес) над негативными; доказана трансформация типичных значений наименований базовых эмоций в современном немецком языке.

Ключевые слова: эмоция, слово-стимул, реакция, ассоциаты, наименование базовой эмоции, типичное значение, «нетипичное» значение, переходное значение.

**STANDARD AND “INSTANDARD” MEANINGS OF THE BASIC EMOTIONS
NAMES IN THE MODERN GERMAN LANGUAGE**

The article deals with standard and “instandard” meanings of the basic emotions names in the modern German language; the ontological peculiarities of definition of emotion in Ukrainian and German science traditions are specified; 15 types of reactions-replies to words-stimulus are distinguished, which correlate with the emotional experiences studied; the predominance of some positive emotions (joy, interest) over negative ones are revealed; the transformation of standard meaning of basic emotions names in the modern German language is proved.

Key words: emotion, word-stimulus, reaction, associates, name of basic emotion, standard meaning, “instandard” meaning, crossing meaning.